

İSTİKBAL GAZETESİNE GÖRE TRABZON'DA MÜBADELE VE İSKÂN

Yrd. Doç. Dr. Mesut ÇAPA

Lozan'da imzalanan Türk-Rum Nüfus Mübadelesi Sözleşmesi'nin yürürlüğe girmesinden sonra, mübadele ve iskân uygulamaları Türk basınında olduğu kadar, TBMM'nde de büyük yankı uyandırmıştı. Ekim 1924'te TBMM gündeminde geniş yer tutan Yunanistan'dan gelen göçmenlerin iskânı konusu, Kasım'da, gensoru şekline dönüşürülerek Hükümet aleyhine bir koz olarak kullanılmıştı¹.

Trabzon'da yayınlanmakta olan İstikbal gazetesi, yöredeki iskân uygulamaları hakkında bilgi veren tek kaynak niteliğini taşımaktadır. Mübadelenin ilk günlerinden itibaren okuyucularını bu konuda bilgilendiren İstikbal², Trabzon'un iskân sahası içine alınmasına karşı çıkararak uygulamadaki başarısızlıkları defalarca eleştirmişti.

Trabzon Vilâyeti İskâna Elverişli miydi?

Trabzon başlangıçta iskân muntıklarına dahil edilmemişti. Hükümetin aldığı bu karar ilk bakışta isabetsiz gibi görünebilirdi. Zirâ, Yunanistan'dan gelecek göçmenler Türkiye'deki Rum "emvali metruke" lerine yerleştirileceklerdi. Vilâyette önemli sayıda Rum evi olması muhtemeldi³. Nitekim Giresun'da yayınlanan Yeni Yol gazetesi, Trabzon'a elli bin kadar göçmenin iskân edilebileceğini ileri sürüyordu⁴.

1 Mesut Çapa, "Yunanistan'dan Gelen Göçmenlerin İskânı", **Atatürk Yolu**, sayı: 5 Mayıs 1990, s. 49-84.

2 Bunlardan bir kısmı Mübadele, İmar ve İskân Vekaletiyle ilgili haberlerdi: "İmar Vekaletini Kimse Kabul Etmiyor", 19 Ekim 1923; "İmar Vekili Bulunabildi: İzmir Mebusu Necati Bey Mübadele ve İmar Vekaletine İntihab Olundu", 22 Ekim 1923.

3 XIX'ncü yüzyılın sonlarında yapılan resmi istatistiklerden birinde, Trabzon ve ilçelerindeki Rumlara ait ev sayısı şöyle tesbit edilmişti: Trabzon merkez: 967, Akçaabad nahiyesi: 748, Yomra ve Vakfı Sağır nahiyesi: 769, Maçka nahiyesi: 1745, Tonya ve Vakfıkebir nahiyesi: hiç Rum yok, Sürmene nahiyesi: 513, Of kazası: 73, (Trabzon Vilâyeti Salnamesi, 1288 (1872), s. 96-97).

4 "Hesapsız Sözler", 29 Ekim 1923.

İstikbal gazetesi ise, Hükümetin bu kararını olumlu karşılıyor ve Hükümet, “iskân için en münasip ve kâfi miktar mıntika ayırmıştır” diyerek, Yeni Yol’un Trabzon adına söz söylememesi gerektiğini hatırlatıyordu. Aynı yazıda özetle şunlara yer veriliyordu:

Trabzon’da göçmenleri iskân edecek ve geçindirecek arazi yoktur; arazi dar ve yetersizdir. Rumların en fazla bulunduğu Maçka kazasında dahi Rumlar, topraktan aldıkları ürünlerle değil, koyun ve sığırlarından sağladıkları gelirler ve “taşcılık” vesaire gibi sanatlar sayesinde geçinirlerdi. Bunların çoğu Rusya ve İstanbul’a giderek kalaycılık ve bakırcılık yaparlardı. Maçka’da ziraat yok denecek kadar azdı. Üstelik Maçka’da iskân edilecek ev bark da kalmamıştı; olsa bile, iskân edilecek göçmenler nasıl geçineceklerdi.

Diğer yandan, Trabzon’un Sürmene ve Of kazalarında çok az sayıda Rum vardı. Diğer kazalar ile Yomra nahiyesi ve civardaki köylerde serpinti halinde bulunuyorlardı. Bunların yerlerine en fazla on beş-yirmi göçmen ailesi iskân edilebilirdi. Ancak bu durum, arazinin yerli halka bile yetmeyecek derecede az olması sebebiyle maişeti daraltacak ve sosyal huzursuzluğu artıracaktı. Trabzon’da sadece arazinin hasılatıyla geçinebilen köylü hemen hemen hiç yoktu. Trabzon’un sanatkâra ihtiyacı olduğu doğrudur; hatta, bu ihtiyaç bütün Anadolu için mevcuttur. Rumili’den gelecek göçmenler arasında çok az sayıda sanatkar vardır, bunların hemen tamamı çiftçidir. Ve bir kısmı da emlak sahibidir. Trabzon vilâyeti bunların iskânına müsait değildir⁵.

Bir süre sonra Vekâlet, yeni bir kararla Trabzon’u birinci iskân mıntikasına dahil etti. İstikbal bu haberi verirken, Trabzon’un durumu ve ne kadar göçmen iskân edilebileceği konusunda bazı açıklamalarda bulunuyordu:

“Trabzon, Birinci Dünya Savaşı’ndan önceki durumunda değildi. Rus işgali esnasında Rumlar Türklere ait evleri tamamen yakıp yıkmışlardı. Şehrin kurtuluşu sırasında Rumların çoğu Ruslarla birlikte gittikleri için, göçten dönen Türkler kendi evlerinin yıkıntılarıyla karşılaşınca, özellikle köylerde, Rumlardan kalan evlere yerleşmişlerdi. Akçaabat’ta Rumların tamamı Ruslarla birlikte kazayı terketmişlerdi. Mübadeleye tâbi olarak Akçaabat ve Vakfıkebir’den Yunanistan’a giden Rumların sayısı iki yüzü aşmıyordu. Trabzon’un merkez

5 “Hesapsız Sözler- Trabzon Muhacir İskânına Müsait midir”, 29 Ekim 1923.

kazasında da durum farklı değildi; burada iskâna elverişli 1400 kadar Rum evi meskun halde idi. Rumlar sadece Maçka kazasında çoğunluğu teşkil ediyorlardı. Bu kazada Rumlarla meskun kırk kadar köy vardı. Yüksekteki köyler iskâna elverişli değillerdi. Rumların mübadele yoluyla gitmelerinden sonra Sürmene ve Yomra'dan birçok Müslüman köylü aile buralara yerleşmek istemişlerse de, barınamıyacaklarını anladıklarından bilahare vazgeçerek merkez kazaya yakın köylere inmişlerdi. Bu köylerin çoğu yayla özelliğini taşıdıkları için, ancak hayvancılıkla uğraşanların iskânına elverişli olabilirdi. Yunanistan'dan gelecek göçmenler ziraatçi oldukları için, bunları yüksekteki köylere yerleştirmek onları ölüm ve açlığa mahkum etmek olur. Merkez kazaya yakın köylerde arazi yok değildir, fakat üzerinde iskân edilecek ev bark olmadığından boş topraklar neye yarar. Böyle boş arazi Anadolu'nun her tarafında fazlasıyla bulunuyor; önemli olan iskâna elverişli olanıdır. Muhtemelen Gümüşhane livası bu şartlara daha ziyade uygundur. Fakat Trabzon böyle değildir. Yerli halkı, üç-dört seneden beri yerleştikleri ev ve yerlerden çıkarıp göçmen iksânını hatıra getirmek ise mümkün olamaz. Hükümetin bu noktaları gözönüne alacağına ve iskân edilemeyecek sayıda göçmeni Trabzon'a göndermekten doğacak sakıncaları gözönünde bulunduracağına şüphe etmek istemeyiz"⁶.

Görüldüğü gibi, yazı Hükümete nazik bir uyarı cümlesiyle son buluyordu. Haber ve imzasız yorumlardaki bu üslup, gazetenin başyazarı Faik Ahmet (Barutçu)'in yazılarında da tekrarlanmaktaydı. Faik Ahmet, "Mühim Bir Nokta" başlıklı yazısında, imâr ve iskân işlerinin bir ihtisas meselesi olduğunu belirtiyordu. Japonlar, son depremden harap olan ülkelerinin imarı için Amerika'dan mütehassıslar getirmişlerdi. Bu işin mütehasıslarının az-çok mevcut olduğu Japonya dahi bunun gereğini takdirden geri kalmamıştı. Gerek mübadele suretiyle gelmekte olan göçmenlerin iskânında ve gerek imar işlerinde bizim görgümüz, tecrübe ve ilmimiz bu işi tam başarmağa yeterli değildir diyen Faik Ahmet, sözü iskân mntıklarının belirlenmesindeki isabetsizliğe getiriyordu. İskân mntıkları belirlenirken o yerlerin iskân ve iaşe bakımlarından müsait olup-olmadıkları iyice araştırılmamıştı. Trabzon'un iskân mntıkası olarak tesbit edilmesinde, önceden burada Rumların yaşamış olmaları önemli bir etken olmuştu; ancak, bu insanlar nasıl geçinirlerdi diye düşünülmemişti. Halbuki, Trabzon'la ilgili istatistiklerde halkın ancak dört ay on yedi günü ken-

6 "İskân Mntıkası", 27 Kasım 1923.

di topraklarının gelirleriyle geçinebildikleri, diğer aylara ait ihtiyaçlarını ithal ettikleri görülmekteydi. Mısır Rusya'dan ithal edilirdi. Halk hayatını dışarıda çalışarak kazanırdı. Rumların yüzde doksanından fazlası, Müslümanların da çoğu Rusya'ya gidip çalışır ve kazancını memlekette ailesine gönderirdi. Faik Ahmet yazısına, özetle, şöyle devam ediyordu:

“Trabzon'a ayrılan göçmenlerin büyük kısmı Maçka'ya iskân edilecektir. Rumlar gidince Maçka'da nüfus kalmamıştır. Maçka'nın kaza' haline idamesi için oraya göçmen iskân edilmesi çok yerinde alınmış bir karar olabilir. Ne var ki, oraya gelecek olan göçmenler, daha önce Rumlar gibi davranarak hayatlarını dışarıda çalışarak kazanmağa mecbur kalacaklardır. Bu mümkün olmadığı gibi, işsizliğin doğuracağı netice başgösterecektir ki, o da soygunculuk, eşkiyalık ve asayiş ihlâlden ibarettir. Maçka yine kaza halinde kalmalıdır, fakat oraya iskân edilecek göçmenler toprakların geçindireceği nüfustan fazla olmamalıdır.Göçmenleri Anadolu içerisine serpiştirmek lâzımdır. Ordu, Çarşamba ve havalisinde senelerden beri yerli halk ile göçmenler arasındaki düşmanlıklar, öldürmeler ve diğer olaylar devlet için gözönünde bulundurulacak birer tecrübe dersleridir. Halk cahildir. Adetleri, ananeleri başka başka gruplar arasında cehaletin tahribatı bu şekilde görülüyor. Memlekette eğitim ve öğretim yaygınlaştırılıp geliştirilmedikçe, bunun önlenmesi imkansızdır. İskân işlerinde bu da gözönünde bulundurulacak hususlardandır.”⁷

Trabzon'a Sevkedilen Göçmenlerin Durumu:

İstikbal Şubat 1924'te verdiği bir haberde, Trabzon'da iskân edilecek göçmenlerden 1800 kişilik ilk kafilenin birkaç güne kadar şehre geleceğini ve emvâli metrûkeden tahliyesi gereken evlerin listesinin hazırlandığını yazmıştı⁸. Mübadele, İmar ve İskân Vekâletinin emvâli metrûkenin tahliyesiyle ilgili talimatnamesinin yayımlanmasından sonar⁹, İskân Müdürlüğü emvali metruke evlerinin tahliyesine başladı. Bu evlerin bir kısmına memurlar yerleşmişti¹⁰.

İstikbal gazetesinde, Akçaabad'daki göçmenlerle ilgili birçok haber yayımlanmıştı. Nisan ayının sonlarında Sakarya vapuruyla Akçaabad'a gelen ilk kafilede Dramalı 1500 göçmen bulunuyordu. İlçe halkı

7 “Mühim Bir Nokta”, 1 Şubat 1924.

8 “İlk Muhacir Kafilesi”, 24 Şubat 1924.

9 “Metrukenin Tahliyesi”, 17 Mart 1924.

10 “Emvâli Metrûke Haneleri”, 12 Nisan 1924.

tarafından çok iyi karşılanmışlardı. Kırk ev boşaltıldı, ayrıca bir ilkökul tatil edilerek göçmenlerin iskanına ayrıldı. İlk gün kaza halkı adına yemek dağıtıldı. Göçmenlerden çoğu kadın ve çocuklardan oluşuyordu; erkeklerinin çoğunu Bulgar harbinde kaybettiklerini söylüyorlardı. Bu arada, mübadele yoluyla Türkiye'den Yunanistan'a giden Rumların soygunculuğundan şikayet ediyorlardı. Yine haberde belirtildiğine göre, yanlarında epeyce koyun ve inek getirmiş olmaları, bunların hemen köylerde iskân edilmelerini zaruri kılıyordu¹¹.

Ne var ki, bunlar geldikleri bu yeni çevreye uyum sağlayamamışlardı; "Akçaabat kendilerine pek fazla gurbet hissi veriyordu"¹². İlk günlerden itibaren sefaletin içine düşmüşler ve bazıları dilenmeğe başlamışlardı. Akçaabad daha ziyade tütün ziraatine elverişliydi. Kendilerinin sürü sahibi ve yaylacı olduklarını belirterek, Hükümetten uğraşlarına uygun yerlere sevkedilmelerini istiyorlardı. İstikbal gazetesi, bunların Gümüşhane'ye nakledilmelerinin uygun olacağına dikkati çekiyordu¹³.

Drama'nın Çalıyatı ve Duspat köylerinden olan bu göçmenlere Balıkesir'e gitmek üzere vesika verilmişti. Ancak bu karar sonradan değiştirilmiş ve kendileri Akçaabat'a çıkarılmıştı. Bir taraftan Balıkesir'e sevk etmek amacıyla Çanakkale'ye gönderdikleri sürülerini düşünürken, diğer taraftan da kendilerini geçindiremeyecek bir halde buldukları Akçaabad'ta büyük bir hayal kırıklığına uğramışlardı. Bunlar yaylacı olup hayvancılıkla geçiniyorlardı. Köyelerine bağlı yaylalar Bulgaristan topraklarında kaldığı için, son senelerde tarımla uğraşmaya başlamışlardı. Köyelerinde geniş toprakları olduğu için tarımı karasaban ile yapıyorlardı; Akçaabad'ta olduğu gibi toprağı kazma ve bel ile işlemeyi bilmiyorlardı; Hükümet bunları ilçeye bağlı köylerde iskân etmek isteyince, kendilerinin yaylacı insanlar olduklarını ve bu dar topraklarda barınamayacaklarını ileri sürmüşlerdi. Kendilerini buraya sevkeden Kavala'daki mübadele komisyonundan şikayet ederek; Bizi Balıkesir'e gönderiniz, zaten sürülerimiz oraya gitti diyorlardı. İstikbal gazetesi bu uygulamalara bakarak, mübadele ve iskân işinin hiç de ilim ve ihtisas dahilinde gitmediği yorumunda bulunuyordu. Akçaabat'a tütüncü çiftçi göçmenler yerleştirilmesi gerektiği halde, yaylacı insanlar gönderiliyordu. Böyle giderse, yarım Gümüşhane'ye tütüncü göndermeyeceklerinden kim

11 "Gelen Muhacirler", 27 Nisan 1924; "1500 Muhacir", 23 Nisan 1924.

12 "Yine Muhacir ve İskân Meselesi", 28 Mayıs 1924.

13 "Gelen Muhacirler Dilenceğe Başlıyorlar", 5 Mayıs 1924.

emin* olabilirdi¹⁴. “Tütüncü muhacirler Sinop’ta iskân ediliyorlar, yaylacılar Akçaabat’a getiriliyorlardı”¹⁵.

İstikbal gazetesi, bir süre sonra, Vekaletle yaptıkları müracaatları karşılıksız kalan göçmenlerin onar-yirmişer kişilik kabileler halinde deniz ve kara yoluyla Balıkesir taraflarına doğru gittiklerini bildirmişti. Gülcemal vapuruyla çok sayıda göçmen dönmüştü. Bunlar Balıkesir’de hem daha iyi barınabileceklerini, hem de Drama’dan sevkedilen koyun ve ineklerini bulacaklarını umuyorlardı¹⁶. Mübadele, İmar ve İskân Vekaleti Müsteşarı ise Yenigün’de yayınlanan demecinde, “Akçaabat’a iskân edilenler dördüncü derecede tütüncülerdir. Binaenaleyh, yalnız tütünle geçinemezler; arazi müsaittir, biraz da çiftçilik ile meşgul olurlar, dedik. Fakat bunlar, neresi olduğunu bile bilmedikleri Balıkesir’i istiyorlar; Balıkesir’de yer yoktur” diyordu. Vekâlet, Akçaabat’a ilk gelen iki köy halkının müracaatları üzerine buraya bir müfettiş göndermişti. Barınamayacaklarına kanaat getirilince, bunlardan bir kısmı Safranbolu’ya diğer bir kısmı da Kelkit’e sevkedilmişti. Bu demeci Yenigün’den okuyucularına aktaran İstikbal, bunların tütüncü olmadıklarını ve Akçaabat’ta ziraat yapamayacaklarını, zirâ kendilerinin, “Bizim kadınlarımız ve erkeklerimiz bel ile ziraat yapamazlar. Biz ova adamlarıyız; çift ile bu işi yapmağa alışmışız. Halbuki burada arazi dar ve sarptır; biz işleyemeyiz”¹⁷ dediklerini belirtiyordu.

Akçaabad’a gelen göçmenler başka yere gidebilmek için birçok sebep ve bahaneler ileri sürüyorlardı. Bir bölümünün Safranbolu’ya sevkedilmesinden sonra, geri kalan üç mahalle halkı da, “Biz çorap, aba yapıp satarız. Koyun, inek besleriz. Bunların buralarda revâc ve yapılması imkânı yoktur”¹⁸ diyorlardı. Ayrıca, burada kaldıkça hamallıktan başka birşey yapamayacaklarını, halbuki köyde oturup şehirde hamallık olamayacağı gibi, kendilerinin de bu işin ehli olmadıklarını belirtiyorlardı¹⁹.

Trabzon’daki göçmenlerin iskânlarındaki başarısızlıklar, bir süre sonra çevredeki sosyal hayatı da etkilemeye başlamıştı. Akçaabat’ta mesken sıkıntısı görülüyordu. Şehirde kalan göçmenler tahliye edilen

14 “Akçaabat’a Gelen Muhacirler Sızlanıyorlar”, 12 Mayıs 1924.

15 “İmar Vekâletinin Bir Tekzibi Münasebetiyle”, 12 Haziran 1924.

16 “Yine Muhacir ve İskân Meselesi”, 28 Mayıs 1924.

17 “Akçaabad’a İskân Edilen Muhacirler”, 22 Temmuz 1924.

18 “Akçaabat Sahillerinde Perişan Kafileler”, 4 Ağustos 1924.

19 “Akçaabat Muhacirleri”, 26 Temmuz 1924.

Rum emvali metrukelerine yerleştiriliyorlardı. Halkın çoğu Rus işgalinin kalkmasından sonra, dönüşlerinde kendi evlerini yanmış-yıkılmış buldukları için Rum evlerine yerleşmişlerdi. Dört seneden beri burada oturuyorlardı. Geri kalan kısmı ise, sonradan, mübadeleye tâbi Rumlardan kalan evlere yerleşmişlerdi ki, kendilerine ait evleri olması dolayısıyla, bunların işgal ettikleri evler kolayca boşaltılabiliyordu. Ancak, dört yıl önce Rum evlerine yerleşenlerden çoğunun başka bir evi olmadığı için, bu uygulama yeni bir huzursuzluk yaratıyordu²⁰.

Diğer yandan, devletin iskân için gösterdiği tüm çabalara rağmen, göçmenler Akçaabat yakınlarındaki Ahanda sahilinde toplanarak, "burada duramayız, gideceğiz" demeye başlamışlardı. Bu kalabalık kabileye ait hayvanların çevredeki ekili araziye verdiği zarar, yerli halkın şikayetlerine sebep oluyordu²¹. Bunlardan bir kısmı Trabzon'a gelerek, kendilerine mahsus hazin bir şive ile, "On paracık dayıcık" diye dileniyorlardı²².

Bu ilk iskân teşebbüsünün başarısızlığı karşısında, Akçaabat'a daha sonra göçmen sevk edilmediği anlaşılmaktadır. Ağustos'ta İstikbal gazetesinde yeralan bir haberde; Trabzon İskan Müdürlüğü'nün geleceğini bildirdiği 1100 Kavala göçmeninin nereye iskân edileceklerinin belli olmadığı, ancak Gümüşhane'ye iskân edilmelerinin uygun olacağı tavsiye ediliyordu²³. Mübadelenin tamamlanmasından sonra, Ağustos'tan itibaren²⁴, İstikbal'de göçmenlerle ilgili haberlere rastlanmamaktadır.

Trabzon'da Mübadeleye Tâbi Rumlar:

İstikbal, mübadeleye tâbi Trabzon Rumları hakkında bilgi vermemektedir. Ancak, Gümüşhane Rumlarından bahseden bazı yazılardan, Trabzon Rumlarının mübadelenin ilk günlerinde buradan ayrıldıkları anlaşılmaktadır. Daha önce belirtildiği gibi, mübadele başladığında Trabzon'da fazla bir Rum nüfus ta kalmamıştı.

20 "Yine Muhacir ve İskân Meselesi", 28 Mayıs 1924.

21 "Akçaabat Muhacirleri", 26 Temmuz 1924.

22 "Akçaabat'a İskân Edilen Muhacirler", 22 Temmuz 1924.

23 "Kavala Muhacirlerinden 1100 Kişi Geliyor", 4 Ağustos 1924.

24 "2000 Muhacir", 26 Ağustos 1924.; "Gelecek Muhacirler", 7 Ağustos 1924.; "Dünkü nüshamızda geleceklerini yazdığımız Kayalar muhacirleri gelmişler ve dün sabah Çömlekçi sahiline çıkmışlardır. Bu muhacirler Erzincan ve havalisinde iskân edileceklerdir, (10 Ağustos 1924).

Gümüşhane Rumları Trabzon üzerinden sevkediliyorlardı. Faik Ahmet bir makalesinde, Gümüşhane Rumlarının hepsinin birden şehre toplanmasındaki sakıncaları şöyle dile getiriyordu:

Trabzon Rumlarının nasıl gittikleri malumdur. Hükümet bunları serbest bırakmış, hiçbir müdahalede bulunmamıştı. Vilayetteki bütün Rumlar birden bire Trabzon'da toplanınca, bunların hemen sevkedilmemeleri sonucu, şehirde büyük bir sefalet ortaya çıkmıştı. Birçok kişi salgın hastalıklara kurban gitmişti. Bu arada Rumların terk ettikleri emlak ve akarat harap olmaktan kurtarılamamış, muhafazaları güçleşmişti. Bugün, tamirat bedeli olarak bir hayli para sarfetmeğe mecbur kalışımız, zamanında gerekli tedbiri almamış olmamızdan ileri gelmektedir. Mesele yalnız para sarfetmekten ibaret değildir; ortada işin bir de zaman kaybına sebep olduğunu ve gelmekte olan göçmenlerin bu yüzden sefalete düşeceklerini gözönünde bulundurmamak gerekir.

Yunanistan'dan gelecek dindaşlarımızı yerleştirdikten sonra, buradaki Rumların gitmelerine müsaade etmek en doğru harekettir. Bu sayede, mesken tedarikindeki güçlükler ortadan kalkacak ve böylece tahribata meydan verilmemiş olacaktır. Bugün Gümüşhane'de iskana elverişli beş bin ev olduğunu düşünelim. Rumlar gittikten sonra bu sayıyı korumak pek güç olacaktır.

Gitmek isteyen Rumları yolvermekle iş bitmiyor. Öncelikle memleketi ve nüfusu salgın hastalıklardan korumak gereğini hatırdan çıkarmamalıyız. Bugün Gümüşhane Rumlarının hepsinin birden Trabzon'a gelmelerine gözyummak yerinde bir hareket olamaz. Yarın Trabzon'da toplandıklarını bir düşünelim. Hemen bir vasıta bulacakları şüphelidir; bir süre beklemeğe mecbur olacaklardır. Bu süre içinde nerede ve nasıl iskân edileceklerdir? Gümüşhane Rumlarının hep birden şehre yığılmaları, Trabzon'u yeniden bir salgın hastalık tehlikesiyle karşılaştıracaktır. Rumları kafiye halinde indirip, bir kafiye Trabzon'dan hareket etmedikçe diğerlerine Gümüşhane'den yolvermemek alınacak ilk tedbirlerdendir. Ayrıca, gelenleri şehir merkezine alınıp Değirmendere'de her türlü sağlık tedbirlerinin sağlandığı iskân yerleri hazırlamak gerekir"²⁵.

Trabzon valiliği, belki bu tavsiyeleri de dikkate alarak, Trabzon'a gelen kafiye sevk edilmeden yenilerinin gelmesini durdurmuştu. Gümüşhane Rumlarından sekiz yüz kişilik iki kafilenin Trabzon'a

25 "Dikkat Edilecek Nokta", 29 Ocak 1924.

gelmeleri üzerine, İstikbal bunların bir an evvel sevkedilmelerini tavsiye ediyordu. Gazetenin ifadesine göre, "zaten o kadar döküntü adamlar ki, temizlik yanlarına uğramamış"tı. Şehirde uzun süre kalmaları bir salgın hastalığa neden olabilirdi. Bu sırada, Trabzon'la Erzurum arasında lekeli humma vakası görüldüğü söyleniyordu; gelen Rumlar portör olabiliyorlardı. Derhal bunların şehirle irtibatları kesilmeli ve ilk vasıta ile sevkedilmeliydiler²⁶.

Ne var ki, Yunanistan'dan gelecek vapurların gecikmesi gün geçtikçe Trabzon'daki izdihamı artırıyor. Birkaç gün içinde Gümüşhane'den gelen Rumların sayısı 1600'e ulaşmıştı. 8 Şubat'ta, Trabzon'da mübadeleye tâbi iki bine yakın Rum bulunuyordu. Bunların çoğu Çömlekçi semtine yerleştirilmişlerdi²⁷.

Samsun'daki Tali Mübadele Komisyonu, Loid vapuru ile Trabzon'a gelip, Rumların sevk ve mübadele işlerini tanzime başladığı gün²⁸, 25 Şubat'ta, 500 kişilik yeni Rum kafilesi şehirdeki izdihamı daha da artırmıştı. Bu kafilelerin arkası gelmiyor, şehirdekiler de vasıta bulup gidemiyorlardı. Çömlekçi ve diğer semtlerde yerleştirilen Rumların sayısı artık binlerle ifade ediliyordu. Her an bir salgın hastalık çıkması muhtemeldi, zirâ, "Çömlekçi mahallesinden geçenler fena bir kokunun etrafı zehirlemekte olduğunu hissedelerdi". Şehrin sağlık durumundan endişelenmemek için, Rumların en yakın zamanda Yunanistan'a sevk edilmesi gerekiyordu. İstikbal'de daha sonra şunlar yer alıyordu:

"Fakat görüyoruz ki, Yunanistan'dan vapur geldiği ve geleceği yok. Acaba Yunan hükümeti neyi bekliyor. Vaziyeti, mübadele heyetindeki delegelerimize iletmek lâzım geliyor. Şimdi buraya da tâli bir mübadele heyeti geldi. Bu heyet, gelen Gümüşhane Rumlarının Yunanistan'a bir an evvel nakillerini temin eylemelidir. Tabîki bunların nakil vasıtaları Yunanistan'dan gelecektir. Yunan hükümeti vapur mu gönderir, ne gönderecekse Mübadele Heyeti yazıp getirmeli.

Buradaki izdihamın bir an evvel önü alınıp, Trabzon'un genel sağlığını tehdit eden sebepler bu suretle ortadan kaldırılacaktır. Bu Yunanistan için de lâzımdır, zirâ, Rumlar sağlam olduğu ve hiçbir hastalığa tutulmamış buldukları halde Yuna istan'a nakledilmiş olurlar"²⁹.

26 "Gümüşhane Rumlarından Gelenler", 4 Şubat 1924.

27 "Gümüşhane'den Gelen Rumlar", 8 Şubat 1924.

28 Tali Mübadele Heyeti", 26 Şubat 1924.

29 "Mübadele Edilecek Rumlar", 26 Şubat 1924.

Bu haberdan sonra gazetenin bir süre sükût etmesi, mübadil Rumlarla ilgili sorunlar bitmese bile, en azından izdihamın sona erdiğine ve Tâli Mübadele Komisyonunun sevki gerçekleştirmeye yönelik bazı tedbirler almış olabileceğine işaret etmektedir. Nitekim, 22 Nisan'da Tâli Mübadele Heyeti Başkanı Şazmann tekrar Trabzon'a gelmiş ve Yunanistan'dan hareket eden iki vapurun geride kalan Rumları almak üzere Samsun ve Trabzon'a uğrayacağını bildirmişti³⁰.

Trabzon Polis Müdürlüğünün bir ilânından anlaşıldığına göre, Gümüşhane Rumlarının en son kafilesi, Trabzon'dan Mayıs ayında ayrılmışlardı³¹.

SONUÇ

Trabzon, Doğu Karadeniz Bölgesinin en önemli merkezi olma özelliğini nüfus mübadelesi esnasında da korumuştur. Buradaki Rumların bir bölümü Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda, diğer bir bölümü da mübadelenin ilk günlerinde gittiler. Aynı şekilde, Gümüşhane Rumları da Trabzon üzerinden sevkedildiler. Mübadele yoluyla Trabzon'dan sevkedilen Rumların sayısı hakkında elimizde yeterli bilgi bulunmamakla birlikte, İstikbal gazetesindeki yazılar değerlendirildiğinde, bunların fazla bir yekun tutmadıkları anlaşılmaktadır.

İstikbal'deki hemen bütün yazılardaki ana tema, Trabzon'un iskâna elverişli bir vilâyet olmadığı şeklindedir. Vilâyetin birinci iskân mıntikasına dahil edilmesi, hatalı uygulamaların başlangıcı olmuştu. Yörenin sosyo-ekonomik yapısının yeterince değerlendirilmemesinin yanı sıra, mübadele yoluyla giden Rumların sanıldığından az olması, özellikle Drama'dan gelen göçmenlerin iskânını güçleştirmişti. İstikbal'deki yazılardan çoğu, Akçaabat'a getirilen göçmenlerin durumunu yansıtmaktadır. Bu arada, göçmenlerin yeni bir yere intibak ederken karşılaştıkları güçlükler, göç olayının ciddiyetini de vurgulamaktadır.

30 "Mübadele Heyeti Reisi", 23 Nisan 1924.

31 "Türk tebasını haiz bilumüm Ortodoks dinine mensup Rumların hiçbir sebep ve vesile ile Türkiye'de kalmıyarak mübadeleye tâbi ve binaenaleyh hepsinin Yunanistan'a sevkedilmeleri Sözleşme gereği olduğundan ve on beş güne kadar bir vapur daha gelerek buradaki mevcudu götürüleceğinden, bütün Rumların o vakte kadar hazır bulunmaları...", ("Rumların Bakıyyesi", 2 Mayıs 1924).

Birinci iskân mıntikasına dahil edilmesine rağmen, Trabzon'a göçmen iskân edilememiştir; zirâ, burası sanıldığı gibi iskâna elverişli değildi³². Akçaabat'ta kalan tütüncü birkaç göçmen dışında, gelenlerin hemen hepsi çeşitli sebeplerle Anadolu'nun muhtelif yerlerine dönmüşlerdi.

32 Göçmenlerin iskân edildikleri vilâyet ve mıntikalar için bkz., Mesut Çapa, a.g.m., s. 67.; "Mübadele: Bu bize başlangıçta pek cazip göründü. Aşağı-yukarı beş yüz bin Türk ve Müslümanı zülümkar bir düşmanın imha çemberinden kurtaracağız. Anavatanın bağına çekeceğiz. Irkımıza, milletimize, herşeyimize düşman olan ve bizi en müşkül zamanlarda arkamızdan ve içimizden vurmağa çalışan anasırdan memleketimizi temizleyeceğiz. Gelecek olanlar da rahat edecekler. Anadolu'nun geniş arazisi üzerinde anavatanın hür havasını koklayacaklar, çalışacaklar, çabalayacaklar. Hem kendileri mesut olacak, hem de anavatanın nüfus boşluklarını doldurarak memlekete her yönüyle faydalı olacaklar. Bu hesap ve tahminde yanlışlık yoktu. Yalnız, işin tatbikatındaki beceriksizliğimiz gün geçtikçe daha ziyâde göze batıyor", ("Yine Muhacir ve İskân Meselesi", 28 Mayıs 1924).

28 Mayıs 1924 tarihli İstikbal gazetesinin ilk sayfası: "Yine Muhacir ve İskân Meselesi".

۲۴ هوال ۱۳۴۳ آتشی ته یاز:

نشمی ۳ خروشده

کون کیش لیسلی اون خروشده
تخراف ادمسی : طرزول - اسعیلا

تلك اجنبی ایچون سنلی ۱۰۰۰ اتی ایلی ۸۰۰ اوج

اِسْتِقْبَالُ

یومغیزنه * طکرزون

سلیاده ایپایان محشیدا

مونتانیانک تامينای تطه

موسولیک توسع سیاستی شرقده ماج

خنیف دوشونجه لری استاد

ایتالیانلرک-جلیاد محشیدات عسکریده
بولدقاری خیری افاق سیاسیده کورونول
عسکر برافش. ووخبرل درحال ایتالیانک
استانبولده کی سفارخانه سنجه تکذیب ایدیش
ایدی. عیار سزک بوکونکی تلفرافاری بو
تکذیبولک افکاری نظمین ایدمه دیکنی
یخبریزور وایشک حدیت واهیتی نفاظه
دوام ایتدی ایتالیانلر. ایتالیانلرک
شعبلیاده عسکری محشیداده یولسی
هرشیدن اول یزی تیقظه دعوت ایتدی
پک طیبیدر. زیرا بوکونکی ایتالیانلرک
شرقده وخری توسع وایساط ایلی داشیدین
ایتالیانک کوزلی شرقده اولدین ایتدی
سوله مشدر. کرچه بو-وزلردکی مناز
سوکرادن تاربه چالیسلیمش. ایتالیانک
اقتصادی دوشونجه لردن باشقه بر املاری
اولدین سولوش ایدمه ز ایتالیانلرک
نه ندر ماکاره ایلک اولدین ک ای-ایلر.
طرابلس خرب سوه قضی معلومدر.

خارجیه تکذیب

اقره ۲۶ آ آخارجی وکالتشدن بو
سرمه اورودده بولندین اکلایشن سابق
سفرای هتایه دن غالب کالی بکک برولقیقه
خصوصه ایله اوروپا په کتیدی حقدن شایع
اولان روایتلرک اساسی اولدین و قادی
خارجی نامورین منزوله میاندن بولسان
.....

ینه مهاجر واسکان مسئلهسی

اقبه ابده کللر قارادن دکزدن بز بشر دویورل. قضایه بکیدن

یک بشوز مهاجر کلپور

شو مهاجر واسکان ایدرند کی تدبیه
بایورده بورکر سزلا یور. یوز بیکرجه
دیناشلری بردن قایررق کتیری یور.
ایسی ایتدی کتوی! وخصوصه نظری
حکمتک هیچ رقیبی اولمه چتو. زده ایشک
شو برکاج ایلک تلیفاتی کورسیرور. مایده:
بوزده داینده پک جاذب کوروندی. اشانی
بوکاری بش یوز بیک تورک و مسلمان
ظلمکار بردشک اها چیرندن فوتاره چتو.
اما وطنک بقرینه چکاکز. هرقره
ملنیزه. هرشیشزه دشمن اولان وزی
اک مشکلی زماندره ارقه مندن وایچیزدن
وروغنه چالیسان عناصردن ملککی
تسلیه چکز. کلچسک اولاندرد راحت
ایدچسکل. اده لیک کیش اراضیسی
اوزرد. اوطک حره واسی قوتلا چقفر
چالیسه چتو. چالیسه چقفر. هم کتدی
سمود اوله جق. همه اوطک نفوس
بوشلاری دولدررق ملکک هروجه
قذمل اوله حقدار. بو حساب و تخمینده
پاکلایشک لطیفانده کی
مجرکسز لکمز کون کیدکجه ده سا زاده
کوز ما یور. دویورده ن جاذب دوشونجه لرمز
برهکس اولسی اشانی اساق ایدمه ایله
دوشوندریمک ایتالیانلر. جهلوی
عجزمنی اعتراف ایلک فضیلتی بردلو
کورسیرور. شواش برعل و اشخاص
ایدیر. بولک باشنه بر متخصص جلب
ایدمده یوزومن کوزومن. بولاشدریم
دویوروز. جاسلانه برضوره قایساش
کدسوز. نیکه دان بر ذالمه حرقه. ندر

.....